

УДК 631.11:332.22

Н. В. Ісаченко,
к. е. н., доцент кафедри земельного кадастру, НУБіП України

ДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

N. Isachenko,
Ph.D., Associate Professor cadastre, NUBiP Ukraine

TO QUESTION THE FOUNDATIONS OF ECOLOGICALLY SAFE AGRICULTURAL LAND USE

Питання охорони земель та ведення раціонального землекористування в умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним з найважливіших напрямів державної політики, оскільки поліпшення стану землі відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини.

The issue of land in acute ecological situation in Ukraine has become one of the most important areas of public policy, since the improvement of land offers considerable reserves for increasing agricultural production and provide significant environmental improvement of the human condition.

Ключові слова: землекористування, землеустрій, деградація, сівозміна.
Key words: land use, land management, degradation, crop rotation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні земля — це найбільш обмежений і дефіцитний ресурс, використання якого вимагає певної технологічної облаштованості, вона — об'єкт життєзабезпечення кожної людини і вимагає постійної охорони.

Екологічні та економічні аспекти землекористування — пов'язані і взаємозалежні між собою. Адже, щоб підтримувати належний стан земельних ресурсів, необхідні фінансові вкладення. В той же час, коли природа у стані екологічної стабільності приносить певний економічний дохід.

На сучасному етапі людство вступило в якісно новий етап взаємодії з навколишнім природним середовищем та інакше дивиться і на широкомасштабне використання його ресурсів. Так званий антропогенний обмін речовин між людиною та природою, якому притаманний відкритий та незамкнутий характер, виник і функціонує у процесі еволюції суспільства та розвитку матеріального виробництва. З точки зору економіки та екології, він є нераціональним і природоруйнівним, оскільки зі збільшенням народонаселення зростають обсяги різноманітних виробництв.

Згідно з Земельним кодексом України, Законом України "Про охорону земель" власники земель сільськогосподарського призначення зобов'язані використовувати свої земельні ділянки за цільовим призначенням, поліпшувати якість угідь, підвищувати родючість ґрунтів. Відповідно до статті 20 Закону України "Про землеустрій" землеустрій проводиться в обов'язковому порядку на землях усіх категорій незалежно від форм власності.

Державні акти на право користування землею фермерських господарств і договори оренди передбачають правові та соціально-економічні аспекти земельних відносин і майже не регулюють використання земель, що нерідко, особливо при короткостроковому терміні оренди, породжує насильське використання земель, в тому числі і деградованих, а також вирощування кон'юнктурних сільськогосподарських культур майже монокультурою.

Землекористувачі не несуть ніякої відповідальності за шкоду, яку вони завдають ґрунтам. У таких умовах проводять лише такі заходи, які підвищують урожай культур тільки в рік їх застосування. Тому на державному рівні постала потреба переоцінити відносини між суб'єктами господарювання на землі і природним середовищем.

ОГЛЯД НАУКОВИХ ПРАЦЬ ВЧЕНИХ

Обсяг досліджень у галузі екологобезпечного землекористування нині не можна вважати достатнім. Цій проблемі присвячена незначна кількість публікацій, зокрема І.К. Бистрякова, Т.П. Галушкіної, М.Д. Гроздинського, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, О.П. Канаша, П.Г. Коренюка, М.І. Лавейкіна, І.М. Лицура, А.Г. Мартина, А.В. Мельника, С.О. Осипчука, А.М. Третьяка, М.А. Хвесика та інших науковців.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Сучасний стан використання земельних ресурсів обтяжений низкою складних екологічних проблем. Значного поширення набули такі негативні явища, як ерозія ґрунтів, їх гумусне виснаження, збіднення на поживні речовини, хімічне та біологічне забруднення, переущільнення, руйнування фізичної структури, засолення, заболочення тощо. Зазначені процеси обумовлюють деградацію ґрунтів, зниження їх родючості, що, в свою чергу, позначається на результатах господарської діяльності, веде до зни-

ження показників економічної ефективності використання земель.

Україна належить до держав з дуже високим рівнем антропогенних та техногенних навантажень на земельні ресурси. Тільки внаслідок забруднення побутовими відходами та стічними водами кожен рік з користування вилучається близько 50 тисяч гектарів орних земель, продовжують розорюватися нові земельні площі. Загальна площа розораних земель сягає 57 відсотків.

Незважаючи на те, що останнім часом внесення мінеральних добрив значно скоротилося, спеціалісти стверджують, що сільськогосподарські угіддя перенасичені пестицидами та отрутохімікатами, тобто надмірна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва супроводжується максимально можливим освоєнням земельного фонду.

Недостатньо врегульований законом продаж мінеральних добрив та агрохімікатів спричинив ввезення в країну отрутохімікатів іноземного виробництва, що може призвести до закупівлі їх у тих виробників, продукція яких заборонена для використання з екологічних причин.

Значні площі сільськогосподарських угідь розміщені вздовж шляхів з інтенсивним рухом машин і забруднюються важкими металами.

Отже, вирішення проблеми охорони землі в сучасних умовах є дуже нагальними.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблема раціонального землекористування в Україні продовжує загострюватись і ускладнюватись протягом багатьох років, за визначенням ряду дослідників екологічна ситуація, яка нині склалася має чітко виражений кризовий характер. І тільки при правильному використанні можна зберегти та покращити її якість.

Передбачені Земельним кодексом заходи з охорони земель спрямовані на боротьбу з природними та штучними процесами, які погіршують стан ґрунтів. До них належать заходи по запобіганню ерозії ґрунтів: організаційно-господарські — правильне розміщення на землі різних господарських об'єктів, систематичне спостереження за станом земель і правильністю їх використання; агротехнічні — застосування належних засобів обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур, введення спеціальних протиерозійних сівозмін; лісомеліоративні — влаштування лісозахисних насаджень.

Законом "Про охорону земель" передбачені гранично допустимі концентрації хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у ґрунті і порядок їх визначення. Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється (ст. 167 ЗК).

Отже, найоптимальнішими заходами раціонального використання ґрунтів є:

- застосування правильного обробітку, вдосконалення заходів боротьби з ерозією ґрунтів;

- цілеспрямоване і нормоване використання мінеральних і органічних добрив для поліпшення кругообігу елементів живлення ґрунтів;

- підбір і чергування культур у сівозміні та раціональна структура посівних площ з врахуванням екологічних особливостей розташування та ґрунтового покриву.

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів", який набрав чинності 9 серпня 2010 року, передбачено, що землі сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва мають використовуватись згідно з проектами землеустрою. У сільськогосподарському виробництві землеустрій не обмежується лише відведенням земель чи наданням права для ведення сільськогосподарського виробництва, але й вирішує внутрішню організацію території агро формування: організацію сільськогосподарських угідь і сівозмін.

Еколого-економічному обґрунтуванню сівозміни має передувати комплекс заходів щодо впорядкування угідь. Зокрема, має бути вивчена та систематизована інформація щодо економічних показників та спеціалізації сільськогосподарського товаровиробника; площа наявних земель, їх структура, якість ґрунтів; розміщення земельних ділянок; рельєф території, план трансформації земель, забезпечення людським та матеріально-технічними ресурсами, транспортні сполучення, ринок збуту сільськогосподарської продукції і т.ін.

Досвід розвинутих країн показує, що в умовах ринкової економіки ефективним заходом по запобіганню та розв'язанню екологічних проблем є застосування економічних механізмів управління природними ресурсами.

Економічний механізм являє собою комплекс фінансово-економічних інструментів впливу на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання. В Україні зазначений механізм знаходиться у стадії становлення, його недоліком є застосування, головним чином, регуляторів примусово-обмежувального характеру. З метою подолання екологічних проблем землекористування рекомендується більш широке застосування регуляторів стимулюючо-компенсаційного характеру. Зокрема, на шляху раціоналізації землекористування пропонуються такі заходи (ст. 205 ЗКУ). Відповідно до якої передбачено наступне економічне стимулювання:

- надання дотацій та субсидій, спрямованих на виконання програм по охороні земель та підвищенню родючості ґрунтів;

- пільговий режим оподаткування (зниження ставок земельного податку або тимчасове звільнення від оподаткування) підприємств, які використовують еколого безпечні технології для виробництва сільськогосподарської продукції, а також здійснюють заходи щодо підвищення якості ґрунтів та їх охорони;

- цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, шляхом встановлення підвищених закупівельних цін на неї;

- пільгове кредитування сільгоспідприємств, які ведуть еколого безпечне виробництво та здійснюють заходи по підвищенню родючості ґрунтів;

- компенсація державою зниження доходів внаслідок тимчасової консервації і виведення з обробітку деградованих та малопродуктивних земель.

ВИСНОВКИ

З метою забезпечення раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, природно надбаних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля на принципах дбайливого відношення до землі, термін оренди її повинен бути довго терміновим, не менше двох-трьох ротацій сівозміни. Короткострокова оренда є також перепорою для капіталовкладень у майбутнє поліпшення землі, тобто в цьому випадку працює механізм одержання прибутків внаслідок прискореного ринкового обороту землі.

Термін оренди 49 років заохочує орендаря робити виправдані капіталовкладення і забезпечує раціональне використання земель. 3

наданням земель в оренду і закінченням створення агроформувань необхідно розробити проект землеустрою щодо організації території всього господарства. До розроблення такого проекту слід керуватись "Проектом землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь" кожної ділянки або групи їх, розробленим з урахуванням конкретних ґрунтово-кліматичних особливостей території, рельєфу, придатності земель для вирощування основних сільськогосподарських культур.

Проекти землеустрою щодо впорядкування угідь та організації території сівозмін необхідно розробляти з урахуванням конкретних ґрунтово-кліматичних особливостей території, рельєфу, придатності земель для вирощування бажаних сільськогосподарських культур.

Враховуючи безсівозмінне використання земельного масиву в минуле 20-річчя, збур'яненість, недостатнє удобрення, санітарний стан та інші негативні явища у використанні ґрунтів, що призвело до значного збіднення їх та прогресуючого зниження родючості, потрібний певний період реабілітації зі значними матеріальними та фінансовими затратами, окупність яких буде в послідувачі ротації сівозміни.

В умовах недостатнього застосування гною слід всіляко розширити виробництво різних компостів з рослинних відходів, мулу, гноївки, минулорічних запасів соломи, вносити свіжозібрану солому, розширювати посіви сидеральних культур з метою поповнення дефіциту гумусу та запобігання і стримуванню деградаційних процесів ґрунтів.

Для раціонального використання земель в сівозміні рекомендується провести упорядкування земельних часток (паїв) у великі компактні ділянки. Для цього, за згодою власників земельних ділянок, на договірних засадах, необхідно провести обмін і сформувати поля єдиними масивами. Це дасть можливість ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку, проводити обробіток ґрунту широкозахватними агрегатами, у більш оптимальні терміни проводити посів, обробіток та збирання зернових культур, значно зменшити використання паливо-мастильних матеріалів.

Також треба звернути увагу на виконання чинного закону України "Про фермерське господарство", бо на практиці, на жаль, він майже не працює.

Література:

1. Гайворонський В.М., Жушман В.П. // Аграрне право України. — Харків, 2003.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3 — 4. — С. 27.
3. Канаш О.П. Екологічні погляди на певні економічні проблеми землекористування // Землеустрій і кадастр. — 2006. — № 1. — С. 32—34.
4. Новаковский Л.Я. Экономические проблемы использования и охраны земельных ресурсов. — К.: Изд-во КТУ, 1985. — 104 с.
5. Новаковский Л.Я., Олещенко М.А. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування. — К.: Урожай, 2007. — 276 с.
6. Паламарчук В.О., Коренюк П.І. Економіка природокористування: навч. посіб. — Запоріжжя: Дике поле, 2003. — 408 с.
7. Сотник І.М. Формування самовідтворювального еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням / І.М. Сотник / Вісник СумДУ. Серія економіка. — 2011. — № 1. — С. 5—13.

References:

1. Hajvorons'kyj, V.M. and Zhushman, V.P. (2003), *Ahrarne pravo Ukrainy [Ukraine Agrarian Law]*, Kharkiv, Ukraine.
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "The Land Code of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 3 — 4, p. 27.
 3. Kanash, O.P. (2006), "Environmental point of view on certain economic problems of land use", *Zemleustrij i kadastr*, vol. 1, pp. 32—34.
 4. Novakovskij, L.Ja. (1985), *Jekonomicheskie problemy ispol'zovanija i ohrany zemel'nyh resursov [Economic problems of the use and protection of land resources]*, Izd-vo KTU, Kyiv, Ukraine.
 5. Novakovskij, L.Ya. and Oleschenko, M.A. (2007), *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho zemlekorystuvannja [Social and economic problems of modern land use]*, Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
 6. Palamarchuk, V.O. and Koreniuk, P.I. (2003), *Ekonomika pryrodokorystuvannja [Environmental economics]*, Dyke pole, Zaporizhia, Ukraine.
 7. Sotnyk, I.M. (2011), "Formation of self-perpetuating ecological-economic mechanism of management resource saving", *Visnyk SumDU. Serija ekonomika*, vol. 1, pp. 5—13.
- Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.*